

LA FOSSA

1

Les primeres restes van aparèixer a les 10 hores i 37 minuts del matí d'aquell dimarts.

Al voltant de la fossa, retallades com arbres humans palplantats enmig d'un terreny abrupte, hi havia en aquell moment unes vint persones, sense comptar les que hi treballaven, i l'efecte va ser catàrtic. La veu de la noia que va trobar l'os va ser alliberadora.

–Aquí!

Es va produir una descàrrega elèctrica, un despertar fulminant, entre els que observaven el treball. Van passar de la immobilitat a l'agitació. Uns van començar a plorar, uns altres van abraçar-se a si mateixos, o a les seves parelles i als seus veïns. Els homes van empassar saliva i clogueren fort els punys. Les dones van desmuntar-se com si els seus cossos haguessin començat a esmicolar-se, perdent rigidesa i consistència.

El petit Nicanor va ser l'encarregat de dur la notícia al poble.

–Corre –li va dir el seu avi–. Ja està. Que vingui tot-hom.

I mentre el nen corria per la sendera a buscar la seva bicicleta, i en direcció al camí principal que conduïa al

poble, els veïns de San Agustín del Valle van acostar-se al límit de les estaques i la corda que marcava la zona de l'excavació per veure més bé aquell miracle i ser testimonis de la història.

O millor dit, de la recuperació de la història.

–Amb compte –van sentir que deia una altra de les estudiants amb un marcat accent estranger.

El grup d'homes i dones que treballaven en l'excavació, la majoria joves, rodejava la noia que havia fet la primera troballa. S'estava procedint a netejar l'os, que de seguida va adquirir la forma d'un fèmur.

–Delimiteu el perímetre –va ordenar el que dirigia els voluntaris.

La terra no era compacta, sinó tova. L'argila vermellosa semblava que encara estigués impregnada de la sang dels morts. A penes es necessitaven eines. N'hi havia prou amb les mans, que s'enfonsaven a la terra, la retiraven i la dipositaven en els carretons que altres mans conduïen fora del contorn de la fossa.

–Neteja aquí. Així, a poc a poc...

Amb els raspalls van aclarir la longitud del fèmur, fins al peu. L'altre os va aparèixer al costat, seguint la lògica. Després, amunt, enfilava la pelvis, i un crani caigut sobre la falda, amb el forat de la bala formant un tercer ull al front.

La fossa va anar obrint-se a la llum.

Al cap de tants anys.

–Unes ulleres...

Aleshores les troballes van succeir-se en cadena, una rere l'altra, perquè els cadàvers estaven amuntegats. Res-

tes de roba que ni el temps ni la naturalesa no havien pogut destruir, sabates, botons, una cartera, un flascó de medicaments intacte, la sivella d'un cinturó, el casquet d'un projectil... Momentàniament es deixava tot sobre el mateix terreny, per no confondre's, per fer un mapa geogràfic de l'escena i intentar recompondre, si no el que va passar, perquè era conegut de sobres, sí la manera en què totes aquelles persones havien caigut. Per la mateixa raó es procurava no mesclar els ossos, ni confondre els d'un mort amb els d'un altre.

Però malgrat la paciència de cada acció, el progrés es va fer evident.

Del centre d'una caixa toràcica, algú en va recollir un anell.

–Se'l va empassar perquè no l'hi robessin –va dir el cap del grup.

Una de les dones de la rotllana que assistia al miracle va emetre un gemec agut. Al seu costat, l'home que la subjectava, tan vell com ella, va preguntar:

–Duu el nom de Mariana per dins?

Van netejar l'anell. La resposta va ser ràpida.

–Sí.

L'home va haver de subjectar la dona. Se li va esmunyir d'entre els braços. Altres veïns la van ajudar i l'estiraren a terra. Una vegada i una altra gemegava «Pare! Pare!». Al lluny, en Nicanor ja devia haver arribat al poble, perquè la campana de l'església va començar a tocar fent saltar el batall d'un cantó a l'altre. Les campanades van multiplicar-se en eco fins on eren ells, resseguint les escarpes de muntanya.

De seguida, la fossa acabada de descobrir va omplir-se de crits, sentiments, mirades, dolor.

El grup de l'ARMH va intentar aïllar-se de tota aquesta passió.

A poc a poc, amb una cura extrema, van continuar traient a la llum les restes dels cossos sepultats a la fossa. Cap urgència històrica, cap mena de pressa els accelerava els moviments.

Al capdavall, els morts feia anys, molts anys, que estaven allà enterrats, des de la guerra civil.

2

La notícia va saltar per antena a l'hora de dinar, a l'informatiu estatal. La presentadora, amb un rostre de gravetat i acompanyada per una fotografia situada en el marge superior dret de la pantalla, la va narrar amb pragmàtica professionalitat.

—Avui, en el petit poble de San Agustín del Valle, s'han viscut escenes d'intensa emotivitat quan un grup de voluntaris i estudiants de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica han trobat, finalment, i al cap de diversos dies de treball, les restes dels popularment coneguts com Els Tretze de San Agustín. La fossa, situada en una clotada a tres quilòmetres escassos del poble, ha entrat a formar part de la llegenda negra de la guerra civil espanyola. La recuperació d'aquesta fossa és una més de totes les que s'estan duent a terme des de fa uns quants anys de cap a cap del país per a...

–Fills de puta! –exclamà una veu en el bar.

–Calla, Segis –li va ordenar l'amo, rere la barra.

–Coi, ara resultarà que és «un descobriment» –va remarcar les dues darreres paraules amb sorna–. Com si nosaltres no ho haguéssim sabut mai que eren allà, maleït sigui!

–I ells què saben, home? –li va dir el del seu costat.

–Aquests donen la notícia i ja està –va justificar l'amo del bar.

–Com es nota que no hi teniu enterrat ningú allà dalt –va protestar l'home que havia alçat la veu de forma irada.

–Carai, ni que fos un avi o un pare –va exclamar un altre dels parroquians.

–El Sebas era cosí del meu besavi.

–Au vinga, pren-te una copa –va convidar-lo l'amo del bar tot servint-li vi–. I calla, que no ens deixes sentir res. Per un cop que sortim a la tele...

La presentadora de l'informatiu conclouïa la notícia.

–...per la qual cosa cada fossa, a cada poble, té la seva història, però n'hi ha algunes, com la d'Els Tretze de San Agustín, que han transcendit al seu temps i s'han convertit en mite. –La dona va il·luminar el seu rostre bell i harmònic amb un dolç somriure de complicitat amb l'espectador, i va acabar el parlament amb un testimonial:– Ara, aquests tretze homes torturats i afusellats fa tant de temps, podran per fi descansar en pau.

L'home de la protesta, recolzat a la barra del bar, va prendre's el vi d'un sol glop.